

בנין הורדוס

מים ראשונים: פרשת תרומה עוסקת במשכן ולא בבית המקדש, אבל פעמיים נזכר "מקדש" בתורה קודם שנזכר "משכן". פעם ראשונה בשירת הים, שמות טו יז: "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכן לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידך", ופעם שנייה בראש פרשתנו, שמות כה ח: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".¹ משם ואילך נזכר רק "משכן" בספר שמות; השם "מקדש" חוזר בספר ויקרא. הקדמה כפולה זו של "מקדש" ל"משכן" בתורה, משמעותה שכל משכן, גם זמני וארעי שמורכב ומתפרק ומיטלטל ממקום למקום, יש בו מקביעות וקדושה של "מקדש". ודי לנו בדברי התנצלות אלה, על מנת שנזדקק בפרשת תרומה לנושא 'בנין הורדוס', שנבנה ברוב פאר והדר בשלהי בית שני.²

מסכת בבא בתרא דף ג עמוד ב – סיפור בניית המקדש ע"י הורדוס

אמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי.³ ובבא בן בוטא היכי אסביה ליה עצה להורדוס למיסתריה לבית המקדש? והאמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתא!⁴ אי בעית אימא: תיוהא חזא ביה; איבעית אימא: מלכותא שאני, דלא הדרא ביה, דאמר שמואל: אי אמר מלכותא עקרנא טורי, עקר טורי ולא הדר ביה.⁵ הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה, נתן עיניו באותה תינוקת...⁶ אמר: מאן דריש: "מקרב אחיך תשים עליך מלך?" - רבנן. קם קטלינהו לכולהו רבנן.⁷ שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מניה. אהדר ליה כלילא דיילי, נקרניהו לעיניה.⁸ יומא חד אתא ויתבי קמיה, אמר: חזי מר האי עבדא בישא מאי קא עביד! אמר ליה: מאי אעביד ליה? א"ל: נלטייה מר! אמר ליה: כתיב: "גם במדעך מלך אל תקללי" (קהלת י כ).⁹ א"ל: אנא הוא, אי הואי ידענא דזהרי רבנן כולי האי לא הוה קטילנא להו, השתא מאי תקנתיה דההוא גברא?¹⁰

¹ ראו הסיפור על בנו של רבי ששידכו אותו עם בתו של ר' יוסי בן זימרא, שחשבו לקבוע את מועד בחופה לזמן רחוק על מנת שילך קודם ללמוד תורה וכשהעבירו לפניו את הכלה הצעירה, ביקש לקצר את הזמן. וכשעברה לפניו בשנית "אמר להם: אכנס ואח"כ אלך (לבית הרב)". והיה מתבייש מאביו (רבי), אך הוא פייס אותו ואמר לו: "בני, דעת קונך יש בך, מעיקרא כתיב: תביאמו ותטעמו בהר נחלתך, ולבסוף כתיב: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". המשכן הוא 'מקדש זמני' עד שייכנסו לארץ ויבנה המקדש, שהרי הוא מותנה בהעמדת מלך ובהכרתת זרעו של עמלק (סנהדרין כ ע"ב). ואמנם **משכן שילה** עמד כמה מאות שנים.

² ואפשר להוסיף עוד קשר היסטורי. המשכן בפרשתנו הוא המקדש הראשון ובנין הורדוס הוא האחרון. מהרה יבנה בית המקדש ותחזינה עינינו בשוּבך לציון ברחמים ושם נעבדך כימי עולם וכשנים קדמוניות.

³ לא יסתור אדם בית כנסת עד שיבנה תחילה בית כנסת אחר. הגמרא ממשיכה שם לדון בנושא כגון אם יש כבר את כל הכסף ואם אספו אפילו את כל החומרים הדרושים, אם מותר להרוס בית כנסת קיים על מנת לבנות בית כנסת חדש. והתשובה היא: לא, משום שעשוי להתעורר צורך בכסף זה (או במכירת החומרים שכבר נאספו) לצורך מצוות פדיון שבויים. אבל אם יש סדקים (בדק הבית) בבית הכנסת – מותר. ראו שם הסיפור על רב אשי שהתיר לסתור בית כנסת בעירו שהיו בו סדקים, אבל הכניס מיטתו ולן שם עד שישלמו את הבנייה. ושם גם מרימר ומר זוטרא שסתרו בית כנסת של קיץ בחורף ובית כנסת של חורף בקיץ שממנו משמע שהיו להם בתי כנסת נפרדים לקיץ ולחורף.

⁴ איך אם כן ייעץ בן בוטא להורדוס לסתור את בית המקדש ולבנות (לשפץ?) בית מקדש חדש, לאור דברי רב חסדא שאסור לסתור בית כנסת עד שיבנו תחילה בית כנסת חדש? בבא בן בוטא היה מתלמידי בית שמאי "יודע שהלכה כבית הלל" (ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה ג). ראו גם הסיפור על ענוותנותו וחסידותו בגמרא נדרים סו ע"ב ובגמרא כריתות כה ע"א.

⁵ אפשרות אחת היא שהיו כבר סדקים (תיוהא) בבית המקדש. אפשרות שנייה היא שסומכים על המלכות. מילה של המלכות היא מילה. כמאמרו של שמואל: אם המלכות תאמר שהיא עוקרת הרים – היא תעמוד בדיבורה ותעקור הרים. זה אותו שמואל שאמר: "דינא דמלכותא דינא!" (נדרים כח ע"א). אפשרות שלישית אולי היא שלבית מקדש יש מקום מסוים ואין אפשרות לבנות בית מקדש חדש במקום אחר.

⁶ בקטע שהשמטנו מספרת הגמרא מה עשה הורדוס שהיה מצאצאי האדומים עם הנצר האחרון (האחרונה) של בית חשמונאי שעל גבם ומכוחם הוא השתלט על המלכות (בחסד רומא, כפי שגם נראה).

⁷ "הייחוס" שהורדוס ניסה לסדר לעצמו באמצעות הקשר לבית חשמונאי (שגם על מלכותם ערערו חכמים, ראו רמב"ן בראשית מט י, ראו דברינו בית חשמונאי בחנוכה) לא הועיל, ומשראה שחכמים לא מקבלים את מלכותו משום שכתוב בתורה: "מקרב אחיך תשים עליך מלך", הרג את כולם ראו ההשוואה עם אגריפס שהיה מצאצאיו של הורדוס כיצד הגיב על פסוק זה ומה ענו לו חכמים. בדברינו **אגריפס המלך** בפרשת שופטים.

⁸ חוץ מבבא בן בוטא שהשאיר כיועץ למלכות, אבל סימא את עיניו (במחטים של קיפוד).

⁹ ראו הפסוק המלא שם: "גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים כנפים יגיד דבר".

¹⁰ גם כאן קיצרנו ושואבי המים ידלו את המים החיים ממקור המעיין בשער האחרון. בקטע זה מתחפש הורדוס לאדם פשוט, לאחר שסימא את בבא בר בוטא, ומנסה להסית אותו נגד "הורדוס" אותו הוא מכנה "עבדא בישא", במטרה לבחון את דעתו האמתית עליו. בן בוטא לא נופל בפח ולא מתפתה לקלל את הורדוס, גם אחרי מספר טריקים שהורדוס עושה לו. ראו שם במקור.

¹¹ הורדוס מתגלה לבן בוטא ואומר שאילו ידע שחכמים זהירים כל כך בכבודו ומקבלים את מרותו כמלך, לא היה הורג אותם. כעת, שהוא יודע זאת, מה תקנתו? מה יעשה כדי לכפר על הרג החכמים?

אמר לו: הוא כִּפָּה אורו של עולם, דכתיב: "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו כג), ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתיב: "ונהרו אליו כל הגוים" (ישעיהו ב ב).¹² איכא דאמרי, הכי אמר לו: הוא סימא עינו של עולם, דכתיב: "והיה אם מעיני העדה" (במדבר טו כד),¹³ ילך ויתעסק בעינו של עולם, דכתיב: "הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם" (יחזקאל כד כא).¹⁴

אמר לו (הורדוס לבן בוטא): מתיירא אני מן המלכות.¹⁵ אמר לו: שלח שליח, שילך שנה ויתעכב שנה ויחזור שנה ובין כך וכך תסתור אותו ותבנה אותו. שלחו לו: אם לא תסתור אל תסתור, ואם סתרת אל תבנה, ואם סתרת ובנית, עבדים רעים – אחרי שעושים, מתייעצים. אם נְשָׁקֶף עליך – סְפָרֶף כאן: לא רָכָא ולא בר רָכָא, הורדוס העבד נעשה בן חורין.¹⁶ מאי רכא? מלכות, דכתיב: "ואנכי היום רך ומשוח מלך" (שמואל ב ג לט).¹⁷ ואי בעית אימא, מהכא: "ויקראו לפניו אברך" (בראשית מא מג).¹⁸

אמרי: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה מימיו. במה בנאו? אמר רבה: באבני שיש ומרמרא.¹⁹ אומרים: באבני כוחלא, שיש ומרמרא.²⁰ הוציא משפת האבן והכניס משפת האבן כדי שיוכל לקבל את הסייד.²¹ רצה לצפות אותו בזהב, אמרו לו חכמים: הנח אותו, שכך הוא יפה יותר שנראה כמו גלי הים. ובבא בר בוטא היכי עבד הכי? והאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא ר' יהושע בן לוי: מפני מה נענש דניאל? מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר...²² איבעית אימא: שאני עבדא, דאיחייב במצות. ואיבעית אימא: שאני בית המקדש, דאי לא מלכות לא מתבני.²³

מסכת סוכה דף נא עמוד ב – שמחה מפוארת בבית מקדש מפואר

¹² במדרש מצאנו קשר של בית המקדש עם אור במספר מקומות. ראו למשל מדרש תנחומא (בובר) פרשת תצוה סימן ד: "אמר ר' אבין הלוי: את מוצא מי שהוא מבקש לעשות לו חלונות, עושה אותם רחבות מבפנים, וצרות מבחוץ, למה שיהיו שואבות אור, אבל של בית המקדש היו רחבות מבחוץ, וצרות מבפנים, למה שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם". ראו גם בראשית רבה פרשת בראשית פרשה ג על השאלה: מהיכן נברא האור? – "ממקום בית המקדש נברא האור". ועוד דרשות על הפסוק בדניאל ב כב: "וְנִהְיֶיָה עִמָּה שָׂרָא", כגון ויקרא רבה ל יג, במדבר רבה טו ב ועוד. אבל הדרשן המייצג כאן את בבא בן בוטא מחפש פסוק שמקשר אור עם בית המקדש (הורדוס מן הסתם לא היה מתרשם ממדרשים, אבל מהמקרא אולי כן). נראה שהבחירה בפסוק זה איננה רק משום שהמילה "נהרר" מזכירה "נהורא" – אור בארמית, אלא גם בתקווה שדווקא במקדש זה שבנה הורדוס תתקיים נבואת אחרית הימים של ישעיהו. מה שאולי מאד מעצים את השבר של חורבן הבית שהוא חורבן הבניין שבנה הורדוס.

¹³ הם החכמים היושבים בבית הדין הגדול, כמאמר ירושלמי הוריות פרק א הלכה ד: "והיה אם מעיני העדה - מי שהוא עשוי עינים לעדה". בדרשה הקודמת וגם בזו, בניית בית המקדש תהיה פיצוי על הרג החכמים והרס התורה! לשכת הגזית ישבה בצל המקדש וכבר בפרשתנו מציינת התורה את המשכן – משכן העדות כמקום של תורה "ונועדתי לך שם" ולא רק של קרבנות. האם דרשות אלה יכולות ללמד על הציפיות של חכמים מבניין הורדוס (אולי גם בראייה לאחור של החכמים והדרשנים שלאחר החורבן).

¹⁴ ראו במקור ביחזקאל שם על הקשר בין אבלו הפרטי של הנביא על מות אשתו ובין נבואתו על חורבן בית המקדש. מרחיבה על כך הגמרא בסנהדרין כב ע"א: "אמר רבי יוחנן: כל אדם שמתה אשתו ראשונה, כאילו חרב בית המקדש בימיו", בהסתמך על פסוקים אלה מיחזקאל פרק כד. אם כך, אולי בנין בית המקדש היה עבור הורדוס לא רק כפרה על הרג החכמים, אלא גם כפרה אישית על שהרג את מרים החשמונאית, אשתו. כך או כך, פסוק התוכחה מיחזקאל על חורבן המקדש, משמש סמך להורדוס לבניינו, גם אם נאמר שכל מה שהוא דורש שם זו המילה "עיניכם" כהשלמה ל"עיני העדה".

¹⁵ ממלכות רומא, אם אבנה בלא רישיון מהקיסר. היו להורדוס לא מעט פחדים מהשלטון המרכזי של רומא, כמו למשל כשתמך באנטונינוס במלחמתו עם אוגוסטוס, וזה הראשון הפסיד לשני בקרב [אקטיום](#). מכאן ואילך, נתרגם את הגמרא לעברית.

¹⁶ נציגי השלטון ברומא הבינו את "התרגיל" שהורדוס עשה והגם שהסכימו בדיעבד, הם מלגלים עליו ומזכירים לו את מוצאו. "ספרך" – הוא ספר היוחסין של הורדוס. עפ"י מקור זה, הורדוס אכן הסתכן בבניין בית המקדש, ביחסיו עם שלטונות רומא, שלא היו נותנים לו לכתחילה רשות להרחיב את בית המקדש ותמיד רשמו לפנייהם והזכירו לו את ייחוסו כעבד - לא מלך (רכא) ולא בן מלך (בר רכא) - ושהוא נתון לחסדם. מה גם שלא סביר לבנות בית כזה בשלוש שנים (ובקדמוניות להלן: שנה וחמישה חודשים).

¹⁷ דברי דוד לאחר מות אבנר בידי יואב ואבישי בני צרויה.
¹⁸ אצל יוסף כשהתמנה למשנה למלך מצרים. האם הראיות מדוד ומיוסף ש"רכא" הוא מלכות הם אסמכתה לשונית בלבד, או מובאות לכבודו של הורדוס, כמשקל נגד לזלזול של הרומאים בו?

¹⁹ מרמרא הוא שיש מיוחד בצבע לבן/ירוק. ראו [ים מרמרה](#) במיצרי בוספורוס משם הובא השיש המיוחד הזה.
²⁰ שיש כחול, לבן וירוק.

²¹ אולי הכוונה לחריצים דקים בין האבנים. נשמח לשמוע הסבר מפי הארכיאולוגים והארכיטקטים.
²² הגמרא שוב חוזרת ושואלת על עצתו של בן בוטא להורדוס לבנות את בית המקדש, והפעם מהכיוון של האיסור לתת עצה לאיש רשע. ראו להלכה ברמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יב הלכה טו: "ואסור להשיא עצה טובה לגוי או לעבד רשע, ואפילו להשיאו עצה שיעשה דבר מצוה והוא עומד ברשעו - אסור. ולא נתנסה דניאל אלא על שהשיא עצה לנבוכדנצר ליתן צדקה". עונשו / ניסיונו של דניאל היה שהושלך לגוב האריות והוצרך לנס להצילו. ראו 'עיונים' בגמרא שטיינזלץ על אתר.

²³ שני הסברים מדוע הורדוס איננו כמו נבוכדנצר. האחד, שהגם שהוא עבד – עבד חייב במצוות מהתורה. והשני, שוב כוחה או כבודה של המלכות, שרק היא יכולה להוציא לפועל משימה כה מורכבת כבניין הבית. מעניין שהגמרא לא מביאה הסבר פשוט להבדל ביניהם: נבוכדנצר החריב את הבית ואילו הורדוס בנה אותו.

גמרא. תנו רבנן: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם. מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם, מאי היא? 24 - אמר אביי ואיתימא רב חסדא: זה בנין הורדוס. - במאי בניה? - אמר רבה: באבני שישא ומרמרא. איכא דאמרי: באבני שישא כוחלא ומרמרא. הוציא משפת האבן והכניס משפת האבן כדי שיוכל לקבל את הסיד. רצה לצפות אותו בזהב, אמרו לו חכמים: הנח אותו, שכך הוא יפה יותר שנראה כמו גלי הים. 25

מסכת תענית דף כג עמוד א – מלאכת שמים בידיהם

"וְנִתְּתִי גִשְׁמִיכֶם בְּעֶתְכֶם" (ויקרא כו ד) - בלילי רביעיות ובלילי שבתות. שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב, וצררו מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה החטא גורם, שנאמר: "עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם" (ירמיה ה כה). וכן מצינו בימי הורדוס שהיו עוסקין בבנין בית המקדש, והיו יורדין גשמים בלילה, למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן, וידעו שמלאכת שמים בידיהם. 26

רד"ק חגי פרק ב פסוק ט – גדול בשנים ובנין

"גָדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרֵאשׁוֹן אֲמַר ה' צְבָאוֹת וּבְמִקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלוֹם נְאֻם ה' צְבָאוֹת" (חגי ב ט) - נחלקו רבותינו זכרונם לברכה בזה: יש אומרים בשנים ויש אומרים בבנין. 27 וזה וזה היה, כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני ת"ך שנה; 28 וכן היה גדול בבנין, כמו שכתוב בדברי רז"ל ובספר יוסף בן גוריון 29 כי הבנין שבנה הורדוס בב"ה לא נראה מעולם בנין טוב ונאה כמוהו. 30

²⁴ לאיזה מקדש הכוונה? ראו פירוש רש"י במקום: "גמרא. מאי היא - איזה מן הבניינים? של שלמה, או של נחמיה בן חכליה, או של הורדוס שסתרו ובנאו?".

²⁵ אזכור יפי מקדש הורדוס במסכת סוכה, בתיאור שמחת בית השואבה, יש בו ללמד הרבה על התקוות שתלו עמך וחכמים במקדש זה, שלאור העובדה שהורדוס הרס את מקדש עזרא ונחמיה והקים בעצם מקדש חדש, יכול אולי להיקרא הבית השלישי. (הערה 12 לעיל על הקשר עם נבואת ישעיהו). ראו תיאור השמחה העצומה עליה הרחבנו בדברינו [שמחת בית השואבה](#) בסוכות: "חסידיים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפנין דברי שירות ותושבחות. והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר... הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש. ואנו ליה עינינו. ר' יהודה אומר: היו שונין ואומרים אנו ליה וליה עינינו". גם הלל הזקן נזכר שם שאמר: "אם אני כאן - הכל כאן, אם אני לא כאן - מי כאן?". ואולי גם השמחה הגדולה של קרבן הפסח: "כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא" (פסחים פה ע"ב). כל זה אימתי? במקדש שבנה הורדוס באחרית ימי בית שני. ראו דברינו [שמחתנו של הלל הזקן - אם אני כאן הכל כאן](#) בסוכות.

²⁶ וכך הוא גם במדרשים על הפסוק "ונתתי גשמיכם בעיתם" בברכה של פרשת בחוקות. ראו ספרא א א: "ונתתי גשמיכם בעיתם... מעשה בימי הורדוס שהיו גשמים יורדים בלילות, בשחרית זרחה חמה ונשבה הרוח ונתנגבה הארץ והפועלים יוצאים למלאכתם ויודעים שמעשיהם לשם שמים". ובמדרש ויקרא רבה לה י: "ונתתי גשמיכם בעיתם - בלילות. בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות, ובשחרית זרחה החמה ונשבה הרוח נתפזרו העבים ונתנגבה הארץ. והפועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן ויודעין שרצון אביהם שבשמים מעשיהם". בכל המקורות האלה מצוין השפע הכלכלי והברכה החקלאית שבימי הורדוס, בדומה לאלה שבימי שלומציון המלכה ושמעון בן שטח שצדיקים היו. ראו דברינו [בימי שלומציון ושמעון בן שטח](#) בפרשת בחוקות. ההשוואה של ימי שלומציון ושמעון בן שטח מראשי הכנסת הגדולה עם ימי הורדוס היא מעניינת ושווה דיון לעצמה (גם אלכסנדר ינאי בעלה של שלומציון רדף את החכמים הפרושים ואח"כ התפייס עם שמעון בן שטח גיסו). האם באמת סלחו אדם ושמים לשני מלכים קשים אלה? האם נשכחו כל הזוועות שעשה הורדוס למשפחת חשמונאי, לחכמים, לבני משפחתו הוא ולכל מי שעמד בדרכו? כך או כך, השמחה על חידוש המקדש, שנלווה לה האות משמים "שמעשיהם לשם שמים", הייתה כל כך גדולה עד שראו את זמנם מחד גיסא כזמן קיום ההבטחה בתורה: "אם בחוקותי תלכו" - ראו הערה 13 לעיל על המקדש כמקום התורה; ומאידך גיסא אולי גם כהתחלת הגשמת נבואות אחרית הימים כהצעתנו לעיל.

²⁷ האם הבית השני יהיה גדול מהראשון במספר השנים שיתקיים או גדול במידות הבניין? ראו מקור בגמרא בבא בתרא ג ע"א, בסמיכות לקטע מהגמרא בבא בתרא שהבאנו לעיל.

²⁸ לחשבון זה כמו גם חשבון כולל של כל שנות המשכן בגלגוליו השונים, ראו ירושלמי מגילה פרק א הלכה יב: "באהל מועד עשו ארבעים חסר אחת, בגלגל עשו ארבע עשרה: שבע שכיבו ושבע שחילקו. בשילה עשו שלש מאות וששים ותשע. בנוב ובגבעון עשו חמשים ושבע: שלש עשרה בנוב וארבעים וארבע בגבעון. וירושלם עשו בבנין הראשון ארבע מאות ועשר ובבנין האחרון ארבע מאות ועשרים, לקיים מה שנאמר: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון [חגי ב ט]".

²⁹ הוא ספר יוסיפון שנראה להלן.

³⁰ בימי הורדוס התקיימה נבואת הנביא חגי של תחילת בית שני, במניין השנים ובבנין עצמו. הבכי של הזקנים שזכרו את כבוד הבית הראשון בתפארתו ועמדו מול הבית הקטן והדל של שבי ציון עולי בבל בתחילת ימי בית שני (ראו עזרא ג יב) - התחלף בשמחה הגדולה של בית השואבה בימי בניין הורדוס, היא בית השואבה: "שמשים שואבים רוח הקודש" (ירושלמי סוכה פרק ה הלכה א). ראו גם פירושו של רד"ק לפסוק בזכריה ו טו: "ורחוקים יבאו ויבנו בהיכל ה' וידעם פי ה' צבאות שלחני אליכם - רחוקים - מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה' כלומר להתנדב לבנין הבית. ואפשר שהיה זה בימי הורדוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש. ויש מפרשים: ורחוקים על ישראל המפוזרים בגלות בארץ רחוקה". היינו שהייתה התגייסות כללית גם של יהודי התפוצות ואולי גם של גויים מחסידי האומות לבנין מקדש הורדוס. ושוב אנחנו חוזרים למוטיב אחרית הימים כנזכר לעיל. ראו לעומתו הפסוק בזכריה יא א: "פתח לָבָנון דְּלִתֶיךָ וְתֹאכַל אֶשׁ בְּאֶרְצֶיךָ" שחז"ל דורשים שהנביא זכריה עומד בתחילת בית שני ורואה את סופו (וימא לט ע"ב, ירושלמי יומא ו ג, אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ט). אבל אין זה בהכרח סותר את פירושו של רד"ק שמביע

עמ' 3 מתוך

במדבר רבה יד ח פרשת נשא – בניין הורדוס כנגד שעיר החטאת

"פר אחד בן בקר, איל אחד, כבש אחד בן שנתו לעולה" (במדבר ז סג)³¹ - הרי שלושה מיני עולה כנגד שלוש פעמים שנבנה בית המקדש בחלקו. אחת בימי שלמה, ואחת בימי עולי הגולה, והשלישית לימות המשיח. "שעיר עזים אחד לחטאת" - כנגד הבנין שבנאו הורדוס שנבנה ע"י מלך חוטא והיה לו בניינו לכפרה על שהרג חכמי ישראל.³²

קדמונית היהודים ליוסף בן מתתיהו (יוספוס לפביוס) ספר חמישה עשר³³

אותה שעה, בשנת שמונה עשרה למלכותו ... פתח הורדוס במפעל בלתי שכיח – לבנות בעצמו את בית המקדש לאלוהים ... אולם מאחר שידע שהעם אינו מוכן לכך ולא קל יהיה למושכו למפעל גדול זה, נראה לו להתחיל בעבודה כולה רק לאחר שישדלו בדברים. והוא כינס אותם ואמר להם את הדברים האלה: אנשים בני עמי, סבורני שלמותר הוא לי לדבר לפניכם על כל שאר הדברים שפעלתי בימי מלכותי ... ועכשיו אגלה לכם את המפעל שהנני מקבל עלי עתה לבצעו, והוא המפעל הקדוש והיפה מכל מה שנעשה בימינו ...³⁴

כך דיבר הורדוס, והנאום שירד עליהם בלי שציפו לו הבהיל את כולם. התקווה לבניין הבית לא נאמנה עליהם והדבר לא רומם את רוחם. אדרבא, הם חששו שמא יקדים להרוס את כל הבניין ולא יהיה סיפק בידו להביא את משימתו לידי גמר.³⁵ ...

ומספרים שבאותו הזמן שנבנה בית המקדש לא ירדו גשמים בימים כדי שלא תתעכב העבודה. ובלילות היו גשמים. את הסיפור הזה מסרו לנו אבותינו ואין הוא בלתי נאמן עלינו, אם יתן אדם דעתו על שאר מופתי אלוהים. כך איפוא נבנה מחדש בית המקדש.³⁶

וכשנבנה בית המקדש על ידי הכהנים במשך שנה וחמישה חדשים, נתמלא העם שמחה ונתנו קודם הודיות לאלוהים על מהירות העבודה ואחר הודו למלך על מסירותו וחגגו וברכו על חנוכת הבית ... קרה המקרה ומועד גמר עבודת בית המקדש ויום תחילת שלטונו של המלך, שאותו חגגו כנהוג, חלו באותו יום, ובגלל שני המאורעות הייתה החגיגה נהדרת.³⁷

ספר יוסיפון פרק נ – בניין הורדוס³⁸

בשנת שמונה עשרה למלך אירידוס,³⁹ אחרי הכותו את כל המלכים אשר סביבותיו, ואחרי בנותו את כל הערים הגדולות והבצורות ... בהניח ה' אלוהי ישראל לעמו ... ויאסוף את כל שריו וגיבוריו ואת יתר העם, וידבר

את התקווה לשעתה שנבואת חורבן זו לא תתקיים בזכות מדרש הורדוס. שהרי כלל ידוע הוא שהקב"ה ניחם על הרעה אבל לא על הטובה (ירושלמי סנהדרין יא ה, תענית ב א).

³¹ בקרבן אבידן בן גדעוני, נשיא שבט בנימין ביום התשיעי לחנוכת המשכן. בחלקו של בנימין נבנה בית המקדש ומכאן הדרשה שלהלן. ראו גם הדרשות על הפסוק בברכת משה לבנימין, דברים לג יב: "לְבַנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבֵטַח עָלָיו חֲפָף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וַיְבִין כְּתָפוֹ שִׁבְיָן".

³² הרי לנו השקפה קצת שונה מפי מדרש מאוחר שאינו רואה בחיוב את בניין הורדוס, וודאי שלא יכנה אותו מקדש שלישי. שלוש העולות כליל לה' על המזבח בקרבן הנשיא: פר, איל וכבש, הם כנגד בית ראשון, בית שני והבית השלישי לעתיד לבוא בימות המשיח. מקדש הורדוס הוא "שעיר עזים אחד לחטאת" – אינו אלא כפרה על מעשיו הקשים של הורדוס. ראו גם פירוש אברבנאל דברים כח טו, בתוכחה של פרשת כי תבוא: "עם היות הבית שבנה הורדוס, אחרי שדמים רבים שפך מחכמי ישראל וחסידיו, בית יפה בבנינו ועשור, אבל אין ספק שהורדוס אשר עשאו היה תמיד משועבד אל הרומיים ומידם נמלך, וכל זה יורה שהגלות הראשון הוא אשר התמיד מיום חורבן בית קדשנו ותפארתנו על יד נבוכדנצר מלך בבל עד היום הזה". בית שני לא ריפא באמת את גלות בית ראשון, לא הבית הדל בראשית שיבת ציון וגם לא בניין הפאר שבנה הורדוס באחריתו.

³³ בתרגומו של אברהם שליט, הוצאת מוסד ביאליק, תשמ"ג.

³⁴ הורדוס חולק כבוד בנאומו לראשוני שבי ציון שבנו את בית המקדש השני וטורח לציין שממדי הקטנים שנפלו מממדי הבית הראשון לא היו רק בשל מצוקתם הכלכלית, אלא בעיקר בשל מגבלות שהטילו עליהם מלכי פרס כורש ודריוש. כעת, הוא מציין, זכינו לפריחה כלכלית ולאמצעים לבנות בית מפואר וגדול יותר וגם השלטונות הרומיים מסכימים לכך (כמובן בזכות השתדלותו וקשריו הטובים). והוא מסיים את נאומו במשפט: "אנסה לתקן מה שנפגם מאונס ומשעבוד בזמן הקודם ולשלם לאלוהים ביראה שלימה על כל מה שזכיתי בו בימי מלכותי זו". שום מילה כמובן על הצורך שלו בכפרה ומציאת חן בעיני העם.

³⁵ והורדוס מנסה לשכנע אותם לא רק במילים, אלא גם בכך שכבר הכין את כל החומרים הנדרשים, אמצעי תובלה וכלי בניין "ובחר עשרת אלפים פועלים מנוסים ביותר וקנה בגדי כהונה לכהנים שמספרם היה אלף". ראו שוב בגמרא בבא בתרא לעיל אם מותר לסתור בית כנסת לפני שבנו בית כנסת חדש, אם קנו והכינו את כל האמצעים והחומרים הנדרשים.

³⁶ מסכת תענית והמדרשים על פרשת בחוקותי שראינו לעיל.

³⁷ נראה שלא הייתה כאן "יד המקרה" בחיבור אירועים אלה. וחנוכת מקדש שלמה חברה לנישואיו עם בת פרעה (ויקרא רבה יב ה).

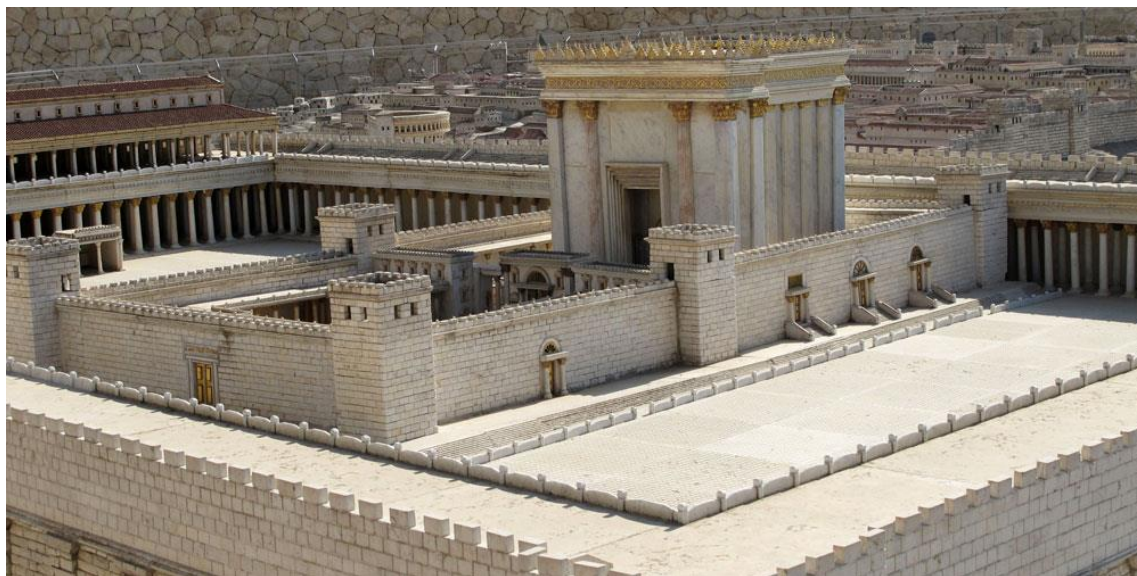
³⁸ מהדורת דוד פלוסר, הוצאת מוסד ביאליק, תשל"ט. אודות מחבר הספר שהיה היסטוריון יהודי אשר חי במאה ה-10 בדרום איטליה ושאב מידע רב מיוסף בן מתתיהו, ראו הערך [יוסיפון](#) בויקיפדיה.

³⁹ הורדוס.

באוזניהם את הדברים האלה לאמור: האזינו ושמעו עם אשר בחר ה' להיות לו לעם סגולה ... בעבור אהבת אבותיכם ובעבור השבועה שנשבע להם ... ועתה הניח ה' לנו מסביב והרחיב לנו כאשר תראינה עיניכם היום. מדוע לא נשלם לו כגמולותיו וכמעשיו הטובים אשר גמלנו ... ומדוע נתעצל ולא נבנה היכלו וביתו כבניין הראשון? ... חזקו ואמצו אחי וריעי ונבנה את בית ה' כבניין הראשון ...⁴⁰

ותשלם כל המלאכה מקץ שמונה שנים, כי בשמונה השנים האלה לא המטיר ה' ביום על ירושלים, רק בלילה לבלתי מנוע את בניין ההיכל כדברי יוסף בן גוריון⁴¹. ... ויעל המלך אירידוס עולות לה'. ... נתן לזבחים ולשלמים ולעולות כיד המלך, כי ביום המשתה אשר עשה המלך מדי שנה בשנה יום אשר קיבל המלכות, בו ביום נגמרה כל המלאכה לבית ה'. ויעש המלך שמחת בית ה' שנה אחת תמימה, משתה כל השנה ההיא בכל ערי יהודה, וישמח העם מאד ויהללו את ה' בשמחה ובהלל ובכלי שיר, בכינורות ובנבלים ובשופרות ובחצוצרות וקול תרועה על בניין בית ה' אשר יבנה עוד במהרה בימינו אמן ואמן.⁴²

שחזור בית המקדש השני בתקופת הורדוס כחלק מדגם ירושלים בסוף ימי בית שני – דגם "הולילנד" - שנעשה במקור ע"י פרופסור מיכאל אבי יונה ונמצא כעת במוזיאון ישראל.

⁴⁰ התיאור של בניין הורדוס, כולל הנאום, היסוס העם, השכנוע ע"י ההכנות שעשה הורדוס, תיאור ממדי הבית והשמחה על השלמתו – כל אלה מתוארים בספר יוסיפון באופן דומה למדי לזה של יוסף בן מתתיהו, (להוציא שמלאכת הבניה ארכה שמונה שנים בהשוואה לשנה וחמישה חודשים אצל יוסף בן מתתיהו וכשלוש שנים לפי חז"ל – מה שאגב מעצים מאד את נס הגשמים בעיתם). נאום הורדוס בשני המקורות והחומרים שאסף, תוך אזכור בית ראשון, מנסה לשחזר את נאום דוד וההכנות שעשה. ראו דברי הימים א פרק כח.

⁴¹ כך מכנה מחבר ספר יוסיפון את יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלאביוס): יוסף בן גוריון. בכל ההעתקות שנעשו אח"כ לספר יוסיפון, בעיקר בהדפסות מאז המצאת הדפוס, נפלו שיבושים רבים וחשוב שזה שמו של מחבר ספר יוסיפון. ראו רד"ק לעיל והערה 29. וכבר עמד על כך ועל המקורות הנאמנים של ספר יוסיפון, פרופ' דוד פלוסר במחקריו והחוקרים אחריו. ואת הפרט על הגשם ראינו גם במקורות חז"ל לעיל.

⁴² ואולי זה מקור שמחת בית השואבה שראינו לעיל שהייתה בימי הורדוס במקדש אשר בנה (בימי שמאי והלל). ספר יוסיפון, להבדיל מספריו של יוסף בן מתתיהו, היה בידי חכמי ישראל ברוב הדורות והם ראו בו מקור נאמן לסמוך עליו. ראו למשל פירוש אברבנאל מלכים א פרק ח י"א: "ואחרי מלך פרס נשתעבדו גם כן למלכי יון עד זמן החשמונאים שיצאו לחרות ויקחו את המלכות מיד היוונים וישמידום, ועם כל זה לא בנו את הבית מפני המלחמות אשר סבבו, ולכן בהיות הורדוס שלו ושקט ועשיר מאד בנה את הבית, וביום אשר הוסד את הבית עמד המלך הורדוס לעבוד ולשרת כל אותו היום בעצמו כשכיר אחד, וכן עשו כל השירים וכל הנכבדים אשר היו ביהודה ובירושלים. ויסתור הבנין הראשון ויהרוס אותו ויבן את הבית מחדש, ויעש יסודותיו מאבנים גדולות מאד ... וכל זה אשר סיפרתי מבנין הורדוס מלך ישראל, העיד בספרו יוסף בן גוריון שקבל אותו מחכמי ישראל ומפי סופרי הגוים הנאמנים." ראו גם פירושו למלכים א ב, י, צוואת דוד לשלמה, שחלק ניכר מההוצאות לבנין הורדוס באו מאוצרות שהניח דוד אחריו: "וכבר ספר יוסף בן גוריון בספרים הקדמוניים שכתב לרומיים, כי דוד המלך ע"ה צוה לעשות במקום קבורתו מחבוא גדול וטמן בו ממון הרבה בשיעור מופלג ... וכשבא אנט' יוכוס על ירושלים בזמן הבית השני הוציאו משם היהודים ממון רב לתת לו כדי שיעלה מעליהם. וכן המלך הורדוס הוציא משם ככרי זהב לצורך בנין הבית אשר בנה ליי". והרי לנו חיזוק הקשר בין דוד ושלמה ובין הורדוס – בין מקדש שלמה ובניין הורדוס, עפ"י יוסיפון. ראו גם פירוש רד"ק בפירושו לחגי ב' ו שמזכיר שוב את הכבוד הגדול שהיה לישראל בימי הורדוס ומצטט את ספר יוסיפון. וראו תוספות יום טוב מסכת תענית פרק ד שנה ח: "לפי שסיפר יוסף בן גוריון בפרק נ"ה מספרו בענין חנוך הבית שעשה אותו היום משתה בכל שנה ושנה כל מדינות יהודה". והרשימה ארוכה.

שבת שלום

ומשנכנס אדר מרבנים, בשמחה.⁴³

מחלקי המים

מים אחרונים 1: מובן שלא באנו לתת סקירה היסטורית על הורדוס ותקופתו, רק לדלות ממקורות המדרש והתלמוד, על מפעל חידוש בית המקדש ע"י הורדוס והאופן שהתייחסו לכך חז"ל. לסקירה מפורטת, ראו [הורדוס](#) ו-[מקדש הורדוס](#) בויקיפדיה וכן [דגם ירושלים בסוף ימי בית שני](#) שם. ואם עלה מדברינו משב רוח חיובי ואופטימי, נראה שיותר משיש בכך ללמד על היחס להורדוס האיש והמלך, כמו לבטא את הכמיהה והתקווה של היהודים בשלהי בית שני לראות בחידוש תפארת בית המקדש ועבודת ה' בו, אות לרצון והשלמה משמים וסיכוי להמשך האחיזה בארץ גם תחת שלטון רומא.

מים אחרונים 2: נשוב ונעיין בקטע מגמרא בבא בתרא בה פתחנו: "אמר לו: הוא כָּבֵה אורו של עולם, דכתיב: כי נר מצוה ותורה אור, ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתיב: ונהרו אליו כל הגוים". היכן כתוב פסוק זה? ראו ישעיהו ב ב: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהוָה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרָו אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם". האם ייתכן שהדרשן מזהה את בניין הורדוס עם נבואת אחרית הימים של ישעיהו? או שמא רק את ה"נהורה" הוא מחפש?

⁴³ הוספת הפסיק היא כמאמר החסידים שכל מה שמרבנים באדר יהיה בשמחה. וכן הוא מאמרם על חודש אב: משנכנס אב ממעטים, בשמחה. שכל מה שממעטים באב יהיה עדיין בשמחה. תמיד בשמחה, בין במעט ובין במרובה.